

רבי ר' ברוך ממיזבוז —

עמוד היחש

1234567

א. דיוקנו

ב. רביו והנהגותיו

אוצר החכמה

ג. דבוריו

[The body of the document contains extremely faint, illegible text, likely due to poor scan quality or intentional redaction. The text appears to be organized into several paragraphs.]

כל המציין קנה־מידה אחד בלבד להבחנת טיבו של אדם גדול אינו אלא טועה: אבני בוחן מרובות הן. יש ניכר בפעלי־רוחו ויש בהלך־רוחו, זה דבורו מעיד עליו וזה דרכיו ומשאו ומתנו עם הבריות מכריזים עליו; אחרים שורש טיבם מתגלה דווקא בתנועה, בהעויה, במלמול סתום ורוטן, בגניחה. רבי ברוך נמנה עם האחרונים. לא מצאנו אצלו חידושי־תורה מפליאים או מעשים גדולים מרעישים, אף כי פעמים מתמלטים גם מפיו פתגמים שנונים פולחים כברקים, חצובים ממקור רוח מעודנת וחריפת השגות, מכל מקום אין הוא בגדר מעין המתגבר, מין אריה דבי עילאה המשחר לטרף רוזי עולם, כרבי פנחס מקוריץ, רבו, למשל, או כרבי נחמן קרובו במשפחה. הם נאבקים עם איתני־עולם היו והוא רק נאבק עם המצוקים שבנפשו. לפי כיוונו הנפשי קרוב הוא לר' ישראל מריזין, אלא שרחוק הוא ממוגו של זה. ר' ישראל נפשו ממוגת היתה ושכינת השלוח שורה עליו, לכן אהוב הוא ונערץ על קהל חסידיו ועל עדת הצדיקים בני דורו כאחד. וחילופו ברבי ברוך, שנשמתו יושבת אל העקרבים שבתוכה והוא מר־נפש תמיד. אבל הצד השווה שבשניהם, שנודעה להם הערצה יתירה הן מקרוב והן מרחוק, ולכאורה שלא לפי מעלתם הרוחנית ופעלם.

אומרים ר' פנחס, ר' נחמן, ר' יהודה לייב משפולה, ר' אלימלך מליזנסק, ר' ישראל מריזין, ר' בונם מפשיסחה, אבל הכל מדייקים ואומרים הרבי, הרבי ר' ברוך. ללמדך שמודיעים לו מעלה יתירה וקוראים לו רבי אף שלא בפניו, בין בחייו בין לאחר פטירתו. ולאו דווקא מחמת היותו נכד הבעש"ט. אף ר' משה חיים אפרים מסדילקוב היה נכד הבעש"ט, והוא הבכור, ושמו בפי הכל רק ר' משה חיים אפרים או על שם ספרו, "דגל מחנה אפרים". אבל מידת דרך ארץ היא להקדים את הרבי לר' ברוך. לפי שהרבי ר' ברוך ביקש ואף השיג שיקיימו בו מה שתבע לעצמו לאחריו דור כל צדיק מבית מדרשה של פשיסחה: "ויקחו לי תרומה", תקחו אותי באופן נבדל, מורם. רבי ברוך היה שונה מאחרים בהליכותיו, בכל תנועותיו והעויותיו, יוצא דופן, אין אופן כשלו. אף הוא תבע לעצמו מעמד מיוחד, שהרי כך היה מתפלל על עצמו: "וליהוי אנא פקידא בגו צדיקא", רוצה אני להיות פקיד ממונה על הצדיקים. מקור גאונו נעוץ מסתמא גם ביחוסו הרם. מסתבר שזה שימש גם מקור דכאונו. כתר היוחסין הוא לפעמים משא כבד על הראש. כשם שהוא עשוי לזקוף כפופים עלול הוא לכפוף זקופים. כלום קלה היא זו? הכל מורים באצבע: זה נכד הבעש"ט! כלומר, אביו זקנו הגדול כבר העמיק את החריש גם בעבורו ובא זה אל המוכן, אין לפניו אלא לרשת חלקת מחוקק. נכד! מלה אחת — והיא צומת של תענוגות ויסורים, גאווה והכנעה, משחק־תוגה, שבמרוצת התפתחותה של תנועת החסידות תהיינה גפשות רבות פועלות בו. רבי ברוך, הנכד הראשון, הוא אב־טיפוס לכל הנכדים העתידים לבוא. מעשיו והעויותיו סימן להם. זכות אבות היא סבל

המורשה לאנשי שאר-רוח ולגאים ברוחם. סבל הוא לשמש שובל של איצטלה מפוארת.

כל מסורת-אגדה, הכרוכה בלידתו של בנם של קדושים בעולמה של החסידות, יש בה רמזי הארה והסברה לאופיו של הנולד או לגורלו. אשר לרבי ברוך הרי אופיו נעוץ בגורלו, וכן להיפך. וזה סיפור האגדה על לידתו של רבי ברוך: פעם בשמחת תורה היתה החבריה הקדושה של הבעש"ט שמחה וצוהלת ומרקדת בעיגול ואור השכינה זרוע מסביבם. בשעת הריקוד נקרעה נעל של אחד מן החבריה ולא יכול עוד להתחבר עם הרוקדים ונצטער על כך מאד. הצדקת אדיל, בת הבעש"ט, עמדה מן הצד והסתכלה בשמחת הרוקדים ובקדושת התלהבותם. כיוון שראתה בצערו של התלמיד שניטלה ממנו שמחת הריקוד, אמרה לה, שאם יבטית לה שתלד אותה שנה בן זכר תתן לו נעלים חדשות. הבטיח לה. וכך היה. אותה שנה נולד רבי ברוך הקדוש. יש באגדה זו נופך של בחינת עולם קמאית, מעשה העולם העתיק, שמדברים בפרהסייה על דברים שדורות אחרונים מסיחים עליהם בצנעה וסמלי חיים רמים מתלבשים בחפצים של מה בכך.

כדרך שבעולם העתיק תולים על חודו של תפוח חיי-נפשות, נצחונות ומפלות של גבורי-כוח מפליאים לעשות, זוכים כאן בנשמה קדושה על ידי נעל. והנעל הקרועה כלום אינה מעין בבואה מרומזת לנשמתו הקרועה של רבי ברוך? שורש נשמתו של רבי ברוך במזל קרע וחותם תכניתו בכל הליכותיו השניות. שמו ברוך והוא רוגז תמיד ופעמים מקלל; בשיחתו הקנטרנית עם ר' שניאור זלמן מלאדי הוא מחייב את בן-שיחו לנהוג בו כבוד על שום שהוא נכד הבעש"ט, והוא לתוכו של דבר חולק על דרך עבודתו של אביו זקנו, שהבעש"ט גזר על התענית והסיגופים והוא גרס דווקא שבירת היצר והכנעת החומר. לא זו אף זו, את דרכו שלו נתן לשיעורים ומה שאסר על אחרים התיר לעצמו, כי הוא הראשון בשלשלת הצדיקים החסידיים, שעשה לעצמו מרכבה וסוסים ונהג חיים של פאר ומותרות. גודע כאיש ריב ומדון לצדיקים, נוהג נשיאותו ברמה, מטיל מרות בכל ומתפלל לשלום רודפיו ואויביו. הכל הוא עושה בחרון-אף וסימנים מוכיחים, שנפשו שופעת רחמים, מן החרכים של אגרותיו מציצה תשוקתו לדיבוק-לבבות ולאהבת רעים.

לפרקים קולמוסו נוטף נופת געגועים על עבודות האהבה, כגון שהוא אומר באגרתו אל ר' מנחם מנדיל מויטבסק, השוכן כבוד בארץ ישראל: „לכן חליתי פני קדשו לקשרני תמיד בעבודות עלי לוח לבו חקוקה ממש לעורר עלי באהבה רבה חסד ורחמים מאל טוב וחסד". הוא אומר „אשרי יולדתי" והוא סח באגרת ההיא את צערו — ניכרים דברי צער — על מיעוט כוחו בעולם. דומה, הוא תובע ממון הרבה מקהל חסידיו, אך שמח הוא להעניק מתנות בחפצי זהב וכסף לאלה אשר רצתה נפשו בהם. מתבודד הוא לפי עצם טבעו, אבל הוא דורש את הכתוב: „אל תהי רשע בפני עצמך, שכל הפורש לעצמו הוא רשע, או בלשון רבי מנחם מנדיל מקוצק: צדיק בפרוה, המחמם רק את נפשו. אך מה הן כל הסתירות ההן, הזרועות בנפשו, לעומת הניגוד התהומי, המבקע את נשמתו, בין יסוד ושורש החסידות, שהוא „והיית אך שמח", ובין עצבות קשה הטבועה מסתמא ברוחו מלידתו ובוודאי החריפה והלכה מחמת המריבות והמדנים המתמידים, שהקימו מחיצה בינו לבין כל צדיקי דורו ואף לבין ידידיו ומקורביו? יתכן שהוא נולד עצוב ובדרך חייו עלה בגרם המעלות

של מורדות הדכאון, ויתכן שמבריייתו היה בעל מרה שחורה. בין כך וכך היה שרוי תמיד ברוגזה ומנת חלקו ריטון שאינו פוסק. הבעש"ט הזריח את מאור השמחה בעולם וזה נכד ראשון שלו וכבר הפך את הקערה על פיה, פיבה נר של שמחה והדליק נר של עצבות. עצבות גוררת עצבות והיא עצבות על העצבות, וזו מביאה את הדכאון. כיוון שנתפס אדם לקורטוב מורת-רוח ועגמת-נפש שוב אינו מושל ברוחו. אך כלום מהו צדיק שאינו מושל ברוחו? על כך בוודאי היה לבו של רבי ברוך דוי. רבי ברוך מסתמא על עצמו קרא את הכתוב „הלך ילך ובכה“. קשה להיות רבי ברוך. וקשה לבלי להיות רבי ברוך, היינו, לבלי להיות נאמן רוח. בצר לו הלך רבי ברוך לחפש נחמה לנפשו בספר ה„זוהר“, זה הספר, שהוא מעין מן לנפש, שכל אחד טועם בו את טעמו ואין לך הרהורי-לב, על אחת כמה וכמה הרהורי-לב בפעם ונסער, שאי אפשר למצוא להם סמוכים בו. הלך ומצא בספר תירוץ מאיר עינים, אבל ספק מנחם נפש, והוא — שיש רוגז המברך לעילא ולתתא ונקרא ברוך. אבל עצבות שיש לה פירוש אף היא עצבות, מכל מקום שמחה איננה והחסידות בלי שמחה משולה למלכות בלי עטרה. היטב ידע רבי ברוך את צרת-לבו ומחסורו לא נסתר ממנו. דעת זו הוסיפה יגון על מכאובו והעמיקה את דכאונו. שפך את מרי שיחו לפני רבונו של עולם. ואמר לו: אתה ידעת את שבתי וקומי מפני מה אני פעמים מושפל ומבוזבז בעיני עצמי ופעמים אני מקים ומרומם את עצמי לעילא ולעילא. אף אנו בשר ודם מסוגלים להבין דבר זה. כל התפארות גלויה יסודה בדכדוך נפשי מוצנע. עניויות יתירה וגאווה מופרזת הם שני צדדים של מטבע אחת, לא באה זו אלא כדי לפצות על זו ולא באה זו אלא לכפר על זו. אבל העצבות אינה עבירה שתשובה מכפרת עליה. שום יום הכפורים אינו יכול לכפר על העצבות, ומה גם לעקרה מן השורש, שהרי ביום כפורים העצבות גוברת והולכת. זוהי מהותו של רבי ברוך. הוא נצר מגזע אדם זה, שכל ימות השנה הם אצלו יום-כפורים ארוך. אין נחת בנפשו. כשאין נחת אין מנוחה, ובאין מנוחה אין שמחה, ולפי שגלתה השמחה ממנו נשתבשו דרכי המשא ומתן בינו ובין יתר צדיקי הדור. הגיעו הדברים לידי כך, שלפי דברי רבי ברוך עצמו עתידים הצדיקים לאחר פטירתו לנעול שערי גן העדן בפניו לכשיבוא לעולם האמת. אבל הוא ישב ליד השער הנעול וילמד „זוהר“ על פי דרכו ולפי עומק השגתו עד שכל הצדיקים יתפתו ללכת אחרי מתיקות קולו ויפתחו את השערים לשמוע את הזוהר מפיו. אותה שעה יכנס הוא לגן עדן חיש מהר ויסגור את כל השערים ויניח את הצדיקים מבחוץ. בין שבדיחה זו נאמרה על ידו ובין שנתחברה על ידי אחרים בשמו. אנו נמצאים למדים שאיבה יתירה היתה שרויה בין הנכד הראשון של הבעש"ט לבין כל שאר הצדיקים. בחייו ולאחר פטירתו מחפש לו רבי ברוך מחסה בצל כנפי ה„זוהר“. זכותו של הבעש"ט, אביו זקנו הגדול, בלבדה אינה מספיקה כנראה לגונן עליו ולהצילו מיד הצדיקים הקמים עליו. ומסורת-קבלה היא בידי חסידים, שבפטירתו של רבי ברוך מצאו על שולחנו ספר „הזוהר“ פתוח באותו דף שכתוב בו המאמר על רוגז הנקרא ברוך. — רבי ברוך נכד, ר' נחמן גין — לבעש"ט, זה וזה צהובים לכלל צדיקי הדור ונרדפים מהם. האם יד המקרה כאן או יד חזקה של ההגיון הרקידה את שטן המחלוקת בין יוצאי חלציו של מי שאמר והיתה החסידות לבין תלמידיו ותלמידי תלמידיו שנתכנסו תחת אדרתו המהוללה? אפילו אומרים מקרה סוברים הגיון.

שאין המקרה אלא תולדה של סיבה או שלשלת של סיבות, שהגיונון לפי שעה נתעלם מן העיון. מכל מקום אין שלום לנכדי הבעש"ט מן הצדיקים בני דורם. תמצי לומר, בני הדורות הבאים נתפייסו לרבי ברוך, הרי עיגול הנדוי וההשתקה לא נפרץ כמעט עד היום מסביב לר' נחמן. בשיחה שנתקימה בפגישה הנודעה של ר' שניאור זלמן עם רבי ברוך השיב אבי החב"ד תשובה ניצחת לתביעתו ממנו לחלוק לו כבוד על שום יחוסו הרם, וכך אמר לו: אתם נכד הבעש"ט בגשמיות ואני נכד הבעש"ט ברוחניות. הרי שהתחרות על ההתייחסות למאור הגדול באה לידי בטוי גלוי ומפורש בויכוח זה. אף לאחר שנרחיק מתוך הדור שיח כל קורטוב של שנאה אנושית פסלנית עדיין מתקיימת כאן שמינית של מורת-רוח מצד בניו הרוחניים של האיש האלקי לצאצאיו הגשמיים, שיש בעצם מציאותם בבשר ובדם מעין הזמה לשלימות מעלתו הקדושה של אבי השיטה. הרב דין הוא שיהא דומה למלאך ה' צבאות בשביל שתורתו תתגדל ותתקדש, ואילו נצר זה מגזע הקדוש פוגם בשלימות האצילות. משום כך רואים מלכתחילה את ילדיו הגשמיים של הרבי כסתירה חיה לילדיו הרוחניים, אף הם עצמם; צאצאי הקדוש, מבווישים לעצמם, מתהלכים קודרים בלחץ יגונם, כפופים תחת כובד המשא של גדלות המורשה ואף מדוכאים מחמת עומס האחריות. וכשראה רבי ברוך שמורה החב"ד אינו מתפעל כלל מכתב-היחוס שלו הוסיף ואמר: ינהוג בי כבודו דרך ארץ, כי אני מתעטף בתפלין של הבעש"ט הקדוש. אך גם טעם זה לא נמצא מספיק בעיני ר' שניאור זלמן התקיף, הבוטח תמיד בעצמו, שלא כרבי ר' ברוך, הנקלע בכף הקלע בין רוממות רוח לשפלות ברוך, בין גדלות המוחין לחולשת הדעת, בין גיאות לשפלה, וכך ענה לו מיניה וביה האיש אשר רוחו תנחהו בכל עת למישרים ובבטחה: התפלין צריכים בדיקה. ואכן, כשבדקו את התפלין מצאו שיוד אחת חסרה. לא הבעש"ט ולא התפלין שלו עומדים לצאצאיו בשעת דחקם. היוד חסרה מן התפלין. שוב מקרה? או שמא צו הגורל? תפלין של האב הזקן אינם יכולים לאצול מרוחם על הנכד. פשיטא שרבי ברוך תולה את הקלקול בבר-פלוגתא שלו, הוא זמם ועשה, נטל ועקר לו יוד מן התפלין. רבי ברוך על פי דרכו רגז על המעשה ופתח בדברי חרפות וגידופים ואף הוציא קללה מפיו ואמר: הוא עקר יוד מהתפלין שלי ואני אעקור יוד מזרעו. והקללה עשתה את שליחותה, שכן, לפי המסורת, נפטרה אותה שנה בתו של ר' שניאור זלמן ונשרפו כתבי-יד של ה"שולחן ערוך" שלו, והן אותן ההלכות החסרות בספרו. אף מספור המעשה הזה נשמעת אנקת נפשו הדוויה של הנצר רם היחש: בושה ואימה להיות נכדו של בעש"ט מאור ישראל וקדושו. נמשל צאצא מיוחס זה לאדם שהופקדה בידו חמדה גנוזה, אבן טובה שאין על עפר משלה, לא אבן כי אם צרור לוחט של ברקים ושלהבות. הכל יודעים כי בידו סגולה יקרה זו והכל צופים בו פעמים מתוך חשד ופעמים מחמת קנאה לראות אם הוא שומר טוב, ולפי שההשגחה נתונה עליו תמיד ממילא מטילים בו פחיתות, ואם הוא בעל שאר-רוח ומר-רוח, הרי מרירותו גדלה והולכת, סופה שהיא שופעה ויוצאת כלפי האוצר הגנוז עצמו כתשובת המשקל ליסורים והמכאובים השופעים ויוצאים מן האוצר. כשאמרה לו אמו של ר' נחמן לילך אל הקבר של הבעש"ט השיב ר' נחמן: אם רצונו של הבעש"ט לשוחח עמי יטריח את עצמו במחילה מכבודו וילך אלי. ר' נחמן צמח וגדל עד כדי סמכות עצמו. רבי ברוך לא הגיע, כנראה, למדרגה זו, מכל

מקום לא עצר כוח לשהות הרבה על מדריגה זו והיה שרוי תמיד במתיחות. נפשו נעשתה או היתה עשויה מלכתחילה קרעים. עצוב היה.

צדיק עצוב, רבי של חסידים שרוי במרה שחורה, רוגז ורוטן — שני הפכים בנושא אחד. לפיכך הוא נראה לנו הפכפך בדבוריו, במנהגיו, במעשיו. את אשר יאהב אותו יוכיח ואף יקלל. על ר' שניאור זלמן הוא מקדש מלחמה גלויה; בר' לוי יצחק, אהוב הבריות ומליץ יושר לכל ישראל, הוא שולח חצי לעגו; את כל יתר הצדיקים הוא מבטל; ואילו בענין המחלוקת שבין החסידים והמתנגדים הוא רודף שלום דווקא ומפיל את תחינתו בפני חבריו הצדיקים להתרחק מן הפולמוס ולבלי לענות לחורפיהם דבר, כי אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום. „בטוח אני בזכות אבותי הקדושים נוחי עדן, כי נעלה במסילה בית אלהים והמה — כלומר, המתנגדים — יכלו לנצח. זכות אבותיו, שלא יכלה להציל את רבי ברוך ממכאובי נפשו, תעמוד לכלל חסידים וצדיקים הנרדפים.

יש סבורים שהבריות נחלקים לרודפים ונרדפים. דומה, החלוקה אחרת היא: הכל נרדפים, אלא שיש נרדפים על ידי אחרים ויש נרדפים על ידי עצמם. רבי ברוך נמנה עם האחרונים. בחובו ישב אורבו. ושם זהו ענינה של העצבות המכרסמת את הנפש. אין העצבות אלא בתקולו של האויב הפנימי. תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, אבל כלום כך הנוהג שבעולם? תלמידי חכמים נוקמים ונוטרים כנחש; אלא בשלום פנימי הכתוב מדבר. תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם הנפש, כי החכמה מקנה להם את השלום. אך לא בחכמי השלום חלקו של רבי ברוך. לא ניתנה לו שלום הצדיקים לפי, שהוא הנרדף בפני עצמו. היה רודף יסורים, וכנגד זה לא קבלם באהבה. לפיכך הוא עצוב. ולפי שלא היתה השמחה במעונו והשלום בחצרו זימנה לו ההשגחה העליונה עזר כנגדו את ר' הרשיל מאוסטרופולי מעין „לץ החצר“, איש רב־תעלולים, קונדס ובודחן. איראתה יודע לעולם עצבות של מי קודרת יותר, של זה המתהלך קודר בלחץ יגונו, הזעם במבטו וחומר הדין בפניו, או של זה, הלובש מסכה של פנים שוחקות ופיו מפיק תמיד שנינות. ר' הרשיל הליצן של רבי ברוך, נכד הבעל שם, נעשה עצמו שס־דבר, אבטיפוס של כל הבדחנים והליצנים הממלאים פיהם שחוק על לבם השותת דם. רבי ברוך הלך ילך ובכה בככי מהול לשד הגאון. ר' הרשיל הלך ילך וצחוק בצחוק מהול ריש ורוש. ההשגחה זימנם יחד: אביר בן דמות השחוק כנגד אביר בן דמות היגון, כי הם מבינים זה לרוח זה, אף משלימים זה את זה. כשם ששתי שמחות המתערבבות יחד מבטלות אחת את חברתה, כך שתי עצבויות השרויות יחד מפריכות כביכול זו את זו, ואולי גם מפרות זו את זו ומולידות מעין שמחה נוגה. שמחה נוגה היא בכל זאת שמחה, כי היא מכריזה ומודיעה על הבל ההבלים. הבל ההבלים קל הרבה יותר מהבל בלבד. הבל ההבלים פירושו, שאף ההבלים הם הבל, ונמצא שאין הבל כלל. ר' הרשיל הצחוק בצחוק מופרך כאילו מכריז ומודיע, שאף העצב מופרך הוא. כך גנזה החסידות סם של תרופה כנגד העצבות בתוך תוכו של הצדיק העצוב ביותר שיצא מתוכה. מספרים, שפעם אחת הדליק ר' הרשיל השמש בבית רבי ברוך רק נר אחד והיה הבית שרוי באפלוליות, כעס רבי ברוך והוציא מגרתיקו את כל חמת־זעמו והריץ חרפות וגידופים על השמש שלו. למחרת הדליק ר' הרשיל שני תריסרי נרות בבת אחת והזריח אור גדול על הבית, ושוב הריק רבי ברוך קיתון

של חרפות וגידופים על משמשו. אמר לו ר' הרשיל: „רבי ברוך, אמש רגזתם על האפלה והיום אתם רוגזים על האורה; מה אתם רוצים, רבי?” — ענה רבי ברוך בשחוק נוגה: הרשיל, כלום אתה תלמדני אימתי וכיצד אני צריך לשפוך את חמת זעמי על העולם?

רבי ברוך היה איש ריב ומדון לא לבריות, כי אם לכל הארץ, ככתוב.

דרכיו ומדריגותיו

א.

כשביקש ה„חווה“ מלובלין לבוא אצל רבי ברוך ללמוד ממנו דרכיו בעבודת הבורא וביראת שמים שלח אליו תחילה את תלמידו ר' צבי הירש מזדיטשוב לשאול את פיו, אם יקרב אותו כשיבוא אליו, כי החווה היה ירא מפני הרבי ברוך, שהיה כנודע, אש-להבה ומפני גערותו יחתו צדיקים רבים. השיב רבי ברוך לתלמידו של ה„חווה“: יבוא בעל רוח הקודש מלובלין ונשתעשע יחד בחסידות וביראת-שמים. בא „החווה“ למזיבו' ורבי ברוך חלק לו כבוד גדול, בערב שבת הושיבו במרכבתו ונסעו יחד אל הנהר לטבול. בדרך היה רבי ברוך מייחד יחודים נפלאים. כשבאו למקום אחד בשדה שאל את „החווה“: „מה מרגיש כאן הצדיק מפולין?” השיב „החווה“: „אזירה של ארץ ישראל“. אמר רבי ברוך: יפה אמר הצדיק מפולין. נסעו כברת-דרך נוספת, שאל הרבי ברוך: „ומה מרגיש כאן הצדיק מפולין?” השיב „החווה“: „כאן בחינת ירושלים“. אמר רבי ברוך: „יפה כיוון הצדיק מפולין“. לאחר כך אמר „החווה“: „וכאן מקום המקדש“. וכשטבלו בנהר שאל אותו רבי ברוך: „וכאן, הצדיק מפולין?” השיב „החווה“: „כאן בחינת נהר ה„אפרסמון“. שמח רבי ברוך ואמר: „החווה“ קולע אל השערה ולא יחטא.

בליל שבת קודש ישב רבי ברוך ליד השולחן עם אשתו ובנותיו ואת האורח הושיב ליד בתו הנשואה, שהיתה סמוכה על שולחנה. הקפיד על כך „החווה“ והיה מתרעם בלבו. הרגיש רבי ברוך בדבר, פתח ואמר — כתוב בתהלים: העבר עיני מראות שוא, ולמה לא כתוב שם: העבר שוא מעיני מלראות? אבל אין השם יתברך מחוייב להעביר את השוא מעינינו, כי עלינו המלאכה הזאת לעשותה לבלי לראות שוא ולבלי להביט אל און. הסב החווה את פניו לצד אחר ורוחו סרה מעליו. גער בו רבי ברוך ואמר: כלום אורח בא לביתי להשבית את סעודתי בשבת קודש?

ומנהגו של רבי ברוך לשוחח ליד השולחן עם בני ביתו במילי דעלמא. אף דבר זה הכעיס את החווה, שלא היה משמיע כלל דבורי-חול בשבת. ראה רבי ברוך בחווה, שפניו צהובות הן, פתח ואמר: נאמר בזמירות של שבת — „טהורים ירשוה ויקדשוה במאמר כל אשר עשה“; אני מפרש כך: הטהורים מני רחם מקדשים את השבת בכל הדבורים על כל המעשים, שהם ממשיכים קדושה על הכל, כמאמר חז"ל על הכתוב ועלהו לא יבול, — זה שיחות חולין של תלמידי חכמים.

ביום הראשון הלכו שניהם לברית מילה, כיבד בעל הברית את רבי ברוך להיות מוהל ואת החווה כיבד בפריעה. בא החווה אל הברית בבגד השבת ומצנפת השבת לראשו ורבי ברוך בא, כדרכו, בבגד של חול. היה בלבו של „החווה“ על רבי ברוך, הנוהג חולין במצות הברית. כיוון שהרגיש ר' ברוך בדבר נטל לעצמו גם את הפריעה ולא הניח ל„חווה“ שום כיבוד ב„ברית“. היטב חרה הדבר ל„חווה“. מיד

עמד ונפטר מרבי ברוך, ציוה לרתום את העגלה ונסע משם. בנסיעתם עברו בנהר עמוק. פרצה רוח גדולה ועמד עליהם נחשול לטבעם, אמר „החווה“:
— גדולה מעלת קדושתו של הרבי ר' ברוך, אבל גם מורי ורבי ר' אלימלך עיר וקדיש הוא וזכותו תעמוד לי להנצל מן המים הזדונים.
והסערה שככה.

ב.

פעם אחת בא ר' נחום מצרנוביל למזיבוז' ושבת אצל רבי ברוך. שאלו
הרבי ברוך:

— מה אומר כבודו עלי?

השיב ר' נחום:

— אני אומר על כבודו שהוא ירא שמים באמת.

לאחר זמן נפגש הרבי ברוך עם הרב ר' לוי יצחק מברדיצב ושאלו:

— מה אומר כבודו עלי?

אף ר' לוי יצחק השיב לו:

— אני אומר על כבודו שהוא ירא שמים באמת.

קרא רבי ברוך בתרועת־שמחה:

— עכשיו אף אני יודע שהנני ירא שמים באמת, מאחר שיש לי שני עדים

כשרים כאלה.

ג.

פעם אחת שמע הרבי ברוך שבא לעיר אורח אחד, המוחזק בעיני עצמו אדם גדול, הלא הוא הרב ר' הירש לייב מאוליק, והוא עומד לבוא אצלו להתנצח עמו, כנהוג, בדברי־תורה. מיד ציוה הרבי ברוך למשמשו להוציא את כל הכסאות מהחדר, שבו תהיה קבלת הפנים, כדי שלא ישב הרב בפניו. אבל הרב מאוליק הבין מדעתו, שהרבי ברוך ינהוג בו כך, והביא כסא וכשנכנס לחדרו של הרבי ברוך ונתן לו שלום ישב מיד על כסאו. אמר הרבי ברוך בחרי־אף:

— מי התיר לכבודו לישב בביתי בלי קבלת רשות ממני? כלום אין כבודו

יודע שאני חד בדרא?

— גם אני חד בדרא.

אמר לו הרבי ברוך בקפידה:

— כלום אפשר שיהיו שני חד בדרא?

אבל תוך כדי כך הפטיר בנחת:

— כן, אפשר. כבודו חד בדרא בחכמה; אני — בתורה, ר' שלום מפרוהובישטש

חד בדרא בבנים.

אחרי כן התחיל הרבי כדרכו, להתנצח עמו בדברי תורה ופלפול. אמר לו

רבי ברוך:

— כתוב: „ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם

אלהי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו: מה אומר אליהם? ויאמר אלהים

אל משה: אהיה אשר אהיה; ויאמר כה תאמר לבני ישראל“.

הענין הוא שמה שטען לפני הקדוש ברוך הוא, שאין הוא יכול לבוא לישראל ללמדם דעת ודרך השם, כי

הם עצמם למדנים גדולים ואינם צריכים ללמוד ממנו כלום, ולא עוד, אלא שהם יקפחוני בשאלות, כגון מה שמו, היינו, מה זכות ליטול לעצמו שם רבי, ובכן, מה אומר להם? והשיב לו השם יתברך: משה, משה, הגם שהם לומדים גדולים בעיניהם, את העיקר אינם יודעים ואת האמת אינם מחפשים, ולפי שאינם מחפשים אינם יודעים את האמת, וזהו „אהיה אשר אהיה“, שכן אהיה כפול אהיה בגימטריה אמת.

ד.

פעם אחת בא אצלו לטולטשין הרב ר' אהרן ממז'יבוב, ממקורבי הבעש"ט, שהכיר את רבי ברוך מילדותו. והוא בא בעגלתו עד בית הרבי ברוך, ירד מן העגלה, הוריד מעליה את תרמילו, נכנס לבית הבעש"ט והניחו שם. כיון שהכיר את רבי ברוך מקטנותו נכנס לביתו מתוך זחיתות הדעת. פתח ואמר רבי ברוך: — ראיתי מעשיכם, הרב ממז'יבוב ונתישבה לי קושיה אחת. נאמר בתורה: וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו, ומפרש רש"י: מלאכים ממש. והיה קשה לי תמיד: מפני מה צריך היה יעקב להטריח מלאכים אל עשו, כלום לא היו לו אנשים לשלוח אליו? והנה מצאתי את התירוץ: בידוע שהמלאכים, שאכלו אצל אברהם, לא יכלו לעלות למעלה מחמת שאכלו אצל אברהם. נוסח אחר נאמר בספרים, שעל שום שהמלאכים לא עשו את שליחותם כראוי אצל אברהם לא יכלו לעלות למעלה. אותם המלאכים היו אצל אברהם בדמות אנשים, ככתוב: והנה שלושה אנשים נצבים עליו; אך הם באו אל יעקב בדמות מלאכים. אמר להם יעקב: אתם בעצמכם הייתם אצל זקני אנשים ואצלי אתם רוצים להיות מלאכים, לכו אל עשו.

ה.

פעם אחת בא אליו צדיק אחד, שמעשיו לא היו רצויים בעיניו. אמר רבי ברוך למשמשו: לך לחדרי ופתח את התיבה בשולחני ותמצא שם שני צרורות-כסף, תקח אחד מהם ותתנהו לו, — אפשר זקוק צדיק זה, שבא אלינו, לגמילות-חסד. והיה דבור זה תמוה בעיני השומעים, אף אריכות-לשונו היתה לפליאה — כי למה דייק רבי ברוך ואמר שיש שם שני צרורות כסף? אף הצדיק שאל דבר זה והוסיף פליאה: וכלום מנין לו לרבי ברוך, שהוא זקוק לכסף? השיב לו רבי ברוך:

— אני לא כסף אמרתי, כי אם כוסף. כי יש שם שני צרורות-כסופים. אחד שה' יתברך נכסף ומשתוקק לבני ישראל, ושני — שבני ישראל משתוקקים ונכספים להשם יתברך. ואני מן הצרור השני בקשתי להביא כדי לתת גמילות-חסד לכבודו.

ו.

פעם אחת בא אליו לטולטשין ר' שלמה מקארלין מחותנו והלך מן האכסניה שלו לביתו ונתלוו אליו רבים מבני העיר לראות בפגישת שני הצדיקים אנשי השם. פתח רבי שלמה את הדלת, הציץ לבית פנימה, ומיד סגר את הדלת ברתת ונרתע לאחוריו. וכך עשה כמה פעמים. עמדו אנשי העיר והשתוממו על המעשה. ראה זאת רבי שלמה ואמר להם בפה מפיק אימה:

— אני מפחד להיכנס. אני מפחד מפני הרבי ר' ברוך... ראיתי שהוא עומד שם בקרן-זוית והבעש"ט עומד על ידו ומסלסל בשערו.

ז.

ליטאי אחד, שבא לברדיצ'ב, היה נוהג לבייש את ר' לוי יצחק שהיה מקפחו בקושיות בשעת עמידתו על הדוכן בבית המדרש לדרוש לפני הקהל, כדי להתפאר שהוא למדן גדול. ציוה הרבי ר' ברוך לשלוח את הליטאי אליו לטולטשין בשביל שיקנטר גם אותו בפלפוליו, כדרך שהוא עושה לר' לוי יצחק. כשבא הליטאי לטולטשין שאלו הרבי ר' ברוך:

— יכולים אתם ללמוד?

— פשיטא — השיב הליטאי.

— ומה אתם יכולים ללמוד?

— ש"ס ופוסקים, הכל — השיב הליטאי בזחירות הדעת.

אמר לו רבי ברוך:

— הרי שאתם יודעים גם פרק בגמרא, ובוודאי זכור לכם מאמר חכמינו ז"ל: כשהתינוק במעי אמו נר דלוק על ראשו ומלמדים אותו כל התורה כולה, וכשמגיע לצאת לאור העולם בא מלאך וסוטר על פיו ושוכח כל מה שלמד.
זכור גם זכור — נכנס הליטאי לתוך דברי ר' ברוך.

נזף בו הרבי ר' ברוך בגערה ואמר:

— כן, לעת עתה עדיין זכור לכם. אבל אני קושיה יש בידי. למה צריכים ללמד לתינוק את כל התורה כולה ולסטור לאחר כך על פיו כדי להשכיחו את התורה. ממה נפשך, או שאין מלמדים אותו כלל או שאין משכיחים אותו. לא ידע הליטאי תשובה לקושיה זו.

הוסיף הרבי ר' ברוך ואמר:

אומרים, שהליטאים הלמדנים מתרצים קושיה בקושיה, ואם כן יש לי עוד קושיה. למה ברא השם יתברך את השכחה? אך כתוב בספרים, שאילולא מידת השכחה לא היה האדם יכול להתקיים, כי היה זוכר תמיד את מותו ולא היה בונה בית ולא היה בא כלל לעסוק במשא ובמתן, לכן נטע השם יתברך בבני-אדם מידת השכחה. נמצא, שני מיני מלאכים יש: אחד ממונה ללמדנו באופן שלא נשכח ואחד ממונה לסטרנו על פינו שנשכח מה שצריך לשכוח. הוה אומר: המלאך הממונה על השכחה הוא כולו שכחה, ויתכן שהוא שכח לסטור למדן שכמותך על פיד. אך אם המלאך שכח לסטור אני יכול לעשות זאת במקומו. אבל קודם תאמרו לי, אם אתם יודעים ללמוד גם זוהר?

— גם זוהר אני יודע — השיב הליטאי בבטחון.

— הרי מאמר זה ב"זוהר" המתחיל ב"תא חזי" — אמר הרבי ר' ברוך — יאמר לי כבודו מה פירוש תא חזי...
שכח הליטאי פירוש המלים "תא חזי".
אומרים עליו, סופו שנעשה זקן ששכח את תלמודו.

ה.

פעם אחת נסע ר' נחום מצרנוביל אל הרבי ר' ברוך והגיע למזיבוז בלילה. היה גשם גדול וסופה חזקה. הלך תחילה לאכסניה, לפשוט את בגדיו הרטובים, לבש את בגדי השבת והלך לקבל שלום מהרבי ר' ברוך. כששמע הרבי ר' ברוך

שר' נחום מהלך ובא אליו קם מיד מכסאו והיה מצפה בעמידה לר' נחום. וכשנכנס ר' נחום נתן לו הרבי ר' ברוך שלום באהבה רבה והושיבו אצלו ליד השולחן. תחילה שתקו הרבה. לאחר כך שאל הרבי ר' ברוך:

— והיאת היתה דרככם, הרב מצרנוביל?

— דרכי היתה טובה מאד — השיב ר' נחום בדרך ארץ, — גשם, בוך, סופה

והדרך היתה טובה.

— לפי שאתם טוב מאד היתה לכם דרך טובה — אמר הרבי ר' ברוך.

שוב ישבו ושתקו. ולאחר כך פתח הרבי ר' ברוך ושאל:

— ולמה נתמהמתם לבוא עד חצות הלילה, אם הדרך היתה טובה?

— היתה לי מניעה בדרך.

— ומה מניעה היתה לכם בדרך?

שתק ר' נחום, שהיה חושש, כנראה, לפרש את המניעה בשמה.

אמר הרבי ר' ברוך:

— אני הרב ממז'בוז מצוה עליכם, הרב מצרנוביל, להגיד לי מהי המניעה.

נתכרכמו פניו של ר' נחום, כאדם החושש לגלות בפני חברו דבר שהשתיקה

יפה לו, אך אין מסרבין להרבי ר' ברוך, לכן הפטיר בשפה רפה:

— בדרך נזדמנה ובאה לפני נשמה אחת של מת.

— הרב מצרנוביל, מה לכם שמתים באים אליכם בדרך? — קרא הרבי

ר' ברוך בהיתול מר.

אך ר' נחום סח ברגשת־לב:

— מת בא אלי לבקש ממני סליחה ומחילה, כי בחייו הלשין עלי למלכות

ותפסוני לבית האסורים, והוא בא לפייסני ולבקש תיקון ממני.

— ואתם הרי צדיק טוב ובוודאי מחלתם לו — נכנס הרבי ר' ברוך לדבריו.

— כן, על חטא ההלשנה נתתי לו מחילה. לאחר כך חזר והתוודה, כי הוא

שהוציא שם רע על נכדתי הצדקת חוה'לה, ועל כך לא הפצתי לו למחול. ולפי

שהנשמה עמדה והפצירה בי נתמהמהתי בדרך והגעתי למז'בוז בחצות הלילה.

כששמע הרבי ר' ברוך כך מיד עמד על רגליו ואמר בגערה:

— אתם, הרב מצרנוביל, מוחזקים בעיני העולם צדיק טוב ורחמן, ואני,

הרב ממז'בוז, מוחזק בעיני העולם צדיק קפדן ורגזן. אבל אני אומר לכם, הרב

מצרנוביל, שלא ייעשה כן בישראל להפקיר נשמה, ואפילו נשמה של רשע גדול

ומומר להכעיס, שלא ליתן לה תיקון. חלילה, הרב מצרנוביל, לבשו את הטיזליק

שלכם, אף אני אלבש את הטיזליק שלי, ונלך בעצם הלילה לחפש בגשם, בבוץ,

בתוך הסופה את הנשמה הנעה ונדה ליתן לה תיקון.

בין רבי ברוך והרב מלאדי

רבי ברוך היה חולק על ר' שניאור זלמן, כי שיטת חב"ד, המיוסדת על העיון

וההתבוננות, נראתה לו כסתירה גמורה לאמונה התמימה והפשוטה, שהיא עיקר

גדול בתורת החסידות של הבעש"ט. וכן לא נחה דעתו מענין קופת ר' מאיר בעל

הנס, שהוצאה מידו של ר' אברהם קליסקר ונמסרה לרשותו של ר' שניאור זלמן.

פעמיים ביקר ר' שניאור זלמן אצל רבי ברוך כדי לפייס את דעתו. וזו היא תמצית

שיחתם בשעת הביקור השני. לאחר שר' שניאור זלמן חזר לעירו מבית הסוהר שבפטרבורג, שנכלא שם על עסקי חסידות, סר בדרכו למזיבוז. אמר ר' שניאור זלמן:

— רבי ר' ברוך, למה אתם כפויי טובה לי? פעמיים הייתי בפטרבורג בשביל זקנכם הבעש"ט והייתי יכול לומר: הלא נכדו בחיים, יבוא ויתרץ את כל הקושיות על זקנו.

אמר רבי ברוך:

— ולמה אתם צריכים לכל זה? אפשר להמתיק הדינים בהעברת היד על המצח ועל הפנים.

השיב ר' שניאור זלמן:

— יעקב אבינו בוודאי ידע להמתיק את הדינים, ובכל זאת אמר „אכפרה-פניו“. והאמת היא שנחוצה המתקת הדינים וגם מנחה לעשיו.

ישבו שני הצדיקים ושתקו מעט. שוב פתח רבי ברוך ושאל:

— ולמה באתם לערים שבכאן?

השיב ר' שניאור זלמן:

— כדי לאסוף ממון לפדיון שבויים, להציל נפשות מישראל.

— וכי זהו לפי כבודכם לנדוד בעיירות רחוקות כאלו?

— וכי גדול אני מרבי פנחס בן יאיר שסבב כל ימיו על פדיון שבויים?

— ובכל זאת, ר' שניאור זלמן, למה באתם למדינה שלי?

השיב ר' שניאור זלמן:

— א. לה' הארץ ומלואה. ב. לא יכולתי לסבול הצער והיסורים מאנשי

הכפרים שגלו ממקומם והם מושלכים בחוצות נפוחי-כפן ומתים ברעב.

אמר רבי ברוך:

— ר' שניאור זלמן, כלום באמת נוגע הדבר עד לבכם שהם מתים?

אמר ר' שניאור זלמן:

— הרבי ר' ברוך, ניכרים הדברים שקבלתם לשון הרע עלי.

ישבו שני הצדיקים ושתקו שעה ארוכה. שוב פתח הרבי ר' ברוך ושאל:

— הרבי מלאדי, למה אין אתם אומרים „ושמרו“ בתפילת ליל השבת?

השיב הרב מלאדי:

— לא מצאנו בשום מקום הלכה שצריך לומר „ושמרו“.

היה שם באותו מושב הצדיקים חסיד אחד, ר' יוסף מיאמפולי, שאמר כך:

— שמעתי מפי צדיקים גדולים, כי בשמים נעשה „יארד“ גדול, כשישראל

אומרים „ושמרו“.

ענה הרב מלאדי:

— כלום מחוייב יהודי להיות בכל ה„יארדים“?

קרא רבי ברוך בכעס:

— נכד הבעש"ט אני, באיזון לשון אתם מדברים אלי?

השיב ר' שניאור זלמן בניחותא:

— אתם נכד הבעש"ט בגשמיות, ואני נכד הבעש"ט ברוחניות.

ענה ואמר הרבי ר' ברוך בחרוץ-אף גובר והולך:

— הרבי מלאדי, ראוי לכם לנהוג בי דרך ארץ. אני מתפלל בתפלין של הבעש"ט.

אמר ר' שניאור זלמן:

— התפלין צריכים בדיקה.

נפטר ר' שניאור זלמן מעם הרבי ר' ברוך. וכשהלך בדקו ומצאו שיוד אחת חסרה בתפלין.

קרא הרבי ר' ברוך בזעם:

— הרבי מלאדי עקר יוד מהתפלין שלי, ואני אעקור יוד מזרעו.

אותה שנה נפטרה בתו של הרב מלאדי ונשרפו כמה כתבי-יד של ה"שולחן ערוך" שלו, והן אותן ההלכות החסרות בספרו.

אמרו עליו...

ר' ישראל מריזין אמר עליו: חכם שנכנס למחיצתו יכול היה לשאוב יראת-שמים מלוא חפניו, ואילו טיפש נעשה טיפש יותר גדול. ור' שלום בנו של המלאך אמר עליו: רבי ברוך עושה את דרכו אל השם יתברך כשהוא פוסע ומהלך על גבי ראשיהם של "יהודים טובים".

הוא אומר על עצמו:

מפחד אני אפילו מפני קוץ אחד, קל וחומר שהייתי מפחד לעבור בין שתי שורות קוזקים, חמש מאות בכל אחת מהן. המחזיקים רצועות בידיהם להכותני, ועדיין אין פחד זה שקול כלום לעומת האימרה והפחד שיש לי מפני דבר עבירה, ואפילו עבירה מדרבנן.

גדלותו של אליהו

כל הגדולות והנפלאות שהראה אליהו היו כאין וכאפס לעומת הפלא שעשה, שבשעה שירדה האש ממרום לא הוציא העם אף הגה מפיו על מעשה הפלא גופו, אלא כולם צעקו כאיש אחד: "ה' הוא האלהים".

נאה דורש

אורת אחד, שהיה סמוך על שולחנו בשבת אמר לו:

— בבקשה מכבודכם להגיד דברי-תורה, אומרים עליכם שאתם נאה דורשים.

אמר לו רבי ברוך:

— מוטב להיות אלם מאשר נאה דורש.

לפני השינה

לפני השינה אמר רבי ברוך על עצמו את הכתוב: אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה'. זפירשו כך: עד שאמצא את עצמי ראוי לשמש מקום לשכינתו יתברך.

מודה אני

כשרבי ברוך קרא את התפלה "מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר אתה עתיד לעשות עמי" צלל למחשבותיו שעה קלה ושאל בקול: והודיה על לעתיד למה? הרי אפשר להודות לשם יתברך על כל חסד בשעתו. אבל השיב רבי ברוך מיניה וביה, שמא חלילה חס ושלום ארד ממדריגתי

ולא יהיה לי שכל ורצון להודות לך על כל טובה בשעתה, לכן אני מקדים ומודה לך לאלתר על הכל, על הכל.

אותה שעה נאנח רבי ברוך מן הלב ובכי פרץ מפיו.

שאל ר' משה מסבראן תלמידו, שראה את רבו בוכה:

— הרבי על שום מה בוכה? הרי שאל כענין והשיב כהלכה.

החזיר לו ר' ברוך:

— אני על זאת אמרר בבכי: ירידה כזו ממדריגתי, אילו באה עלי חס ושלוש.

על שום מה היתה באה? מה פשעי ומה חטאתי.

התורה והמקום

כל דבר שבתורה שייך למקום שבעולם, ואין לך דבור שאין לו מקום משלו. שרק בו במקום אפשר להשיגו כל צרכו. לכן אפשר שאדם שנעלמו ממנו טעמיה של מצוה בעיר זו, כיוון שבא לעיר אחרת מיד הוא עומד על טעמה. וזה שנאמר: „כי יפלא ממך דבר וקמת ועלית אל המקום”. ירושלים היא כללות כל המקומות, כי היא הנקודה הפנימית של העולם, ובה גנוזים כל טעמי התורה.

ירושלים

היא ירא-שלם, שתהיה לך שלימות ביראה, לבלי לירוא מפני שום דבר ושום אדם, כי אם מפני הקדוש ברוך הוא.

איים

ישמחו איים רבים. איים מלשון איה. לעתיד לבוא ישמחו כל אלה, שהיו אומרים תמיד: איה מקום כבודו.

האובד והנדח

יש אדם שאינו מרגיש נגע-לבבו וחטאיו ואינו דואג להם ומדמה בנפשו שמעשיו רצויים בעיני אלהים, איש כזה נקרא אובד, שהרי אינו מכיר בחסרונו, ולכן אינו עושה תשובה. ויש אדם היודע פחיתות ערכו ורוצה להתחרט ולבקש סליחה ומחילה על עוונותיו, אך היצר הרע בוער בקרבו תמיד ומונע אותו מלעשות תשובה, איש כזה נקרא נדח. את זה ואת זה יקרב הקדוש ברוך הוא אליו, כי כוונתו לבל ידח ממנו נדח, כמה שנאמר: ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים. אשור לשון נגמר, כלומר, שהוא בעיניו צדיק גמור, והנדחים בארץ מצרים, הנתונים בין המצרים, וצר להם על עוונותיהם. אלו ואלו יקבצם השם ולא יעזבם לנצח.

הלוח ילך ובכה

חייב אדם להיות בחינת הלך תמיד, ולעולם ילמד על עצמו חובה כאילו לא התחיל עדיין בעבודת הבורא ועדיין מהלך רב לפניו אל הקדושה. וזהו הלוח ילך ובכה, ככל שהוא הולך כן יבכה במר נפשו על חסרונו ונדמה לו שעדיין הוא מבחון.

אגוז

אגוז בגימטריא טוב. הטוב הוא בחינת אגוז, שצריך לשבור את הקליפה הסובבת אותו. ובמה משברים? בשינים או בידים. וזהו ברית הלשון, להסיר את

הערלה ולראות את הטוב הגנוז. כל הדברים המזדמנים לאדם הם ניצוצות השכינה שנתלבשו במלבושים ובדברים בטלים. וצריך להוציא יקר מזולל, כי הדברים רודפים אחרי האדם, שיעלה אותם ויבררם מתוך הפסולת.

עיקר העבודה

שאלו לזקני הבעש"ט: הלא אנו יודעים ואבותינו ספרו לנו, שבימים הקדמונים היו אנשי-מעשה מתענים משבת לשבת, ואתם בטלתם את הדבר הזה, כי לפי דעתכם המתענה עתיד ליתן את הדין ונקרא חוטא, אם כן תגידו לנו מהו לפי דעתכם, עיקר העבודה? והשיב הבעש"ט: אני באתי לעולם הזה להראות דרך אחרת. ראוי לו לאדם להמשיך על עצמו שלושה דברים, ואלו הם: אהבת ה', אהבת ישראל ואהבת התורה, ואין צריך לעשות סיגופים.

אחות לנו קטנה

פעם אחת ביקש ר' פנחס מקוריץ את רבי ברוך ממזיבנו להגיד תורה. השיב רבי ברוך בלשון הכתוב: אחות לנו קטנה — אחות היא חכמה, כמה שנאמר: אמור לחכמה אחותי את. ושדים אין לה, ואין ממי לינוק שכל חדש, כי אין לי רב. מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה, אם אגיד כל מה שגנוז בשכלי מה אומר לאחר כך.

יש רוגז ויש רוגז

פעם העז איש אחד פניו ושאלהו, למה הוא שרוי תמיד ברוגז, מחרף ומגדף את הבריות. השיב רבי ברוך, ש"זוהר" מפורש הוא בפרשת וישב: בוא וראה, יש רוגז ויש רוגז. יש רוגז המברך לעילא ולתתא ונקרא ברוך. וכשנפטר מצאו על שולחנו את ספר "הזוהר" פתוח באותו דף שכתוב בו המאמר ההוא.

פקיד

הוא היה אומר על עצמו בלשון תפלה, "וליתוי אנא פקידא במו צדיקא". רוצה אני להיות פקיד על הצדיקים.

האדם — כלי

דין אדם להיות כמו כלי, המקבל ברצון כל מה שירצה בעל הבית למזוג לתוכו, בין יין בין חומץ.

שלא חברתי ספר

רבנו של עולם, מודה אני לפניך על שלא חברתי ספר, אבל אשרי אמי שילדתני.

בזאת ידעתי

לפני שעזב את טולטשין מחמת הרדיפות שהיו עליו שם פתח את ארון הקודש ואמר בתפלה: "בזאת ידעתי כי חפצת בי, כי לא יריע אויבי עלי", שלא תעשה חלילה רע לאלה שגרמו לי צרות.

בחרון

רבי ברוך נוהג היה להטיח קללות נמרצות ברכים שבאו לבקש ממנו עצה וישועה. והיה מקובל, שקללותיו הן סימן ברכה. והוא כך פירש את הכתוב: „את הנפש אשר עשו בחרן“, היינו שתיקנו בחרון-אף.

שבתי וקומי

הוא קרא על עצמו את הכתוב: אתה ידעת שבתי וקומי. רבונו של עולם, אתה יודע, מפני מה אני פעמים מקים ומרומם את עצמי ופעמים אני משפיל ומבייש את עצמי. כן הוסיף ואמר, שעבודת הבורא בחינת „בכל דרכיך דעה“ היא מדריגה גדולה ויכול לעמוד בה רק אדם גדול במעלה, אבל הבינוני חייב קודם כל לראות, שתהיה חיות של קדושה בכל הדברים הגשמיים והגופניים, לשבר את היצר הרע ולהפשיט את עצמו מכל התאוות.

שכחו את המופתים

נאמר על אליהו: איש סחו אחריו ה' הוא האלהים. כי אליהו הראה מופתים והוריד אש מן השמים, והיה מדרך הבריות לספר על המופתים שעשה. אבל זה כוחו של אליהו, שהשכיח לגמרי מלב הבריות את המופתים והזכירם רק את ההתגלות האלהית וכולם ענו אחריו: ה' הוא האלהים.

שבת ועולם הבא

מוותר אני עשר פעמים על עולם הבא בשביל שבת אחת. שבת היא למעלה מעולם הבא. אח"ח 1234567

חתן וכלה

ישיש עליך אלהיך כמשוש חתן על כלה. היינו, גם בשעת משוש חתן על כלה, ישיש עליך אלהיך, כלומר, חלק אלהיך, ולא חלק הבהמיית חלילה.

כראוי לו

כל מקדש שביעי כראוי לו. כל אחד מקדש את השבת, כפי מה שהוא ראוי לכך.

רפואה

רפאנו ה' ונרפא. בזמן החורבן אין השם שלם. וזה שאנו מבקשים: רפא לנו את השם, ואנו נירפא ממילא.

מדריגות

נאמר במשנה: עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. יש שלוש מדריגות: ראשונה — הנביאים, שראו הכל בעין הנבואה; שניה — הקדושים, שלאחר שפסקה הנבואה היו בבחינת אוזן שומעת והשתמשו בבת-קול. שלישית, החכמים שקוראים מה שכתוב בספר.

אילני סרק

עתידין אילני סרק שיטענו פירות. היינו, אפילו מי שלומד גמרא שלא על פי סוד, כי סרק בגימטריה ש"ס.

נדברו

כתוב במלאכי ג': אז נדברו יראי ה' וי' ויקשב ה'. אז ידברו לא כתוב, אלא אז נדברו, היינו ממילא יוצא הדבור. כיוון שנפגשים יראי ה' יחד, ההתחברות לבד היא הדיבור, הגם שאינם מדברים כלום.

הצורה והצר

בכל צרתם לו צר, היינו, כפי שמצייר האדם את הקדוש ברוך הוא בלבו, כן מצייר הקדוש ברוך הוא כביכול את עצמו אליו.

מהלכים ועומדים

בזכריה ג': ונתתי לך מהלכים בין העומדים. יש אנשים, שכשאומרים לפניהם דברי-תורה אינם רוצים לשמוע — בטענה, שהדברים כתובים ועומדים בספרים ואין מה לחדש עליהם. ולא היא. צריך אדם להלך תמיד בין הדברים הכתובים ועומדים בתורה.

פי ה'

כי פי ה' דבר. פי כל מה שהוא מדבר, כל תיבה וכל אות, הוא ה', אמונה בה'.

צדיק ורשע

צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר. היינו, כשיש אורח בבית, הצדיק אף על פי שהוא שבע הריהו אוכל עוד כדי שגם האורח לא יתבייש לאכול. אך הרשע בטנו תחסר, הוא עצמו אינו אוכל אפילו הוא רעב כדי שהאורח גם כן לא יאכל.

זה השער לה'

זה השער לה' צדיקים. זקני הבעש"ט אמר, שהצדיקים הם השער לה'. ואחי ר' משה חיים אפרים אמר על הכתוב „לפתח חטאת רובץ“, כי ליד השער הזה רובץ היצר הרע ומפתה לבני אדם לחלוק על הצדיקים. וזה שאמר דוד המלך עליו השלום: ארוממך ה' כי דליתני, לשון דלת ושער, שהכל היו מאמינים בו, שהוא דלת ושער לה'.

אנא, ה' הושיעה נא

אנא ה' הושיעה נא, שתושיע לנו, שנוכל לבקש אותך ולומר תמיד אנא ה'.

לו ולא

בכתוב „הוא עשנו ולו אנחנו“, הכתיב לא והקרי לו. אם אנו מתזיקים את עצמנו בגדר לא באלף לו אנחנו, ואם אנו מתזיקים את עצמנו בגדר לו ב„ואו“ אזי לא באלף אנחנו.

מזמור לאסף

מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך, גויים, היינו, המחשבות הזרות, בנחלתך, היינו, המוח; טמאו את היכל קדשך, הוא הנפש; שמו את ירושלים לטיים, הלב מכונה בשם ירושלים, כי הוא מרכז הגויה, כשם שירושלים הוא אמצע העולם; לעיים, היינו, תוהו ובוהו. נתנו את נבלת, לשון נבל וכנור, עבדיך לשון עבודה.

היינו, עשו את עבודת הבורא למעשה נבל וכנור; מאכל לעוף השמים, כסבורים הם, שבאכילתם שייכים מעל שולחן הצדיק המה עפים לשמים. ולא היא. רק בשר חסידים, רק הבשר עושה מנהג חסידים, כי הגוף בלבד מתנועע בשעת התפילה ללא כוונה אמתית; לחיתו ארץ, ובכך הם מורידים את החיות העליונה לדרגה של ארץ ושפלות; שפכו דמם כמים, אפילו הדמעות הנשפכות מעיניהם הן כמים; סביבות ירושלים, הם הולכים סחור סחור ללב ואין קובר, אין מי שיקבור את הדמעות בקירות הלב.

על הקדושים

יראו את ה' קדושיו; כלומר, אף הקדושים צריכים להיות יראי־שמים.

אחות לנו קטנה

אחות, היינו דביקות, לנו קטנה, ושדים אין לה, לדביקות אין מקור השפעה חדשה; מה נעשה לאחותנו, מה נעשה במעט הדביקות ביום שידובר בה, כשנדבר אותו המעט שבלבנו ולא יישאר לנו כלום?

תולעת ולא איש

ואנכי תולעת ולא איש; יש בני אדם שנוהרים מאכילת תולעת עד שזורקים את כל הפרי שיש בו תולעת, אבל כשהם כועסים על איזה אדם ושונאים אותו הם רודפים ואוכלים אותו בכל פה. וזה שאמר דוד על רודפיו: ואנכי תולעת ולא איש, אהיה בעיניכם תולעת ולא איש ותיזהרו מלאכלני.

שערים וראשים

שאו שערים ראשיכם — צריך להגביה את הלב יותר מן הראש; הלב נקרא שער, כמבואר בזוהר פ' ויקרא ק"ג ע"ב, על הכתוב נודע בשערים בעלה: הגביהו את לבכם על מחשבותיכם.

נחמה

נחמו נחמו, עמי, יאמר אלהיכם, הנחמה היא שאלהיכם יאמר לכם עמי, לא עם סתם, כי אם עמי.

כי דליתני

אודך ה' כי דליתני. רצה לומר, אני מודה לך, ה', בד' אופנים, בארבעה הפירושים של המלה דליתני: לשון דלת, כי אני פותח דלת ושער לה'; לשון דלי, שאני דלי לכל ישראל, משל לבור עמוק שיש בו מים חיים וצריכים לדלי וחבל ארוך לשאוב בו; לשון שפלות אני משבח ה' על שום שאני יודע ומכיר בשפלותי; לשון רוממות, שאף על פי כן יכול אני להתרומם לפעמים למוחץ בגדלות.

כף אחת

כף אחת עשרה זהב מלאה קטורת. עשרה היא יוד. כפיפה אחת של יהודי לפני הקדוש ברוך הוא שווה זהב מלאה קטורת.

ישראל והאותיות

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר ציוה ה'. יש ס' רבוא אותיות ויש ס' רבוא נפשות בישראל וכל אחד מישראל נפשו אחוזה

באות אחת מן התורה ובכללות ישראל הם שלימות התורה. וזהו: ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, ששים רבוא נפשות ביחד, ויאמר אליהם: אלה הדברים אשר ציוה ה', אתם עצמכם התורה כולה.

רוח אלהים מרחפת

לענין שהצדיקים אומרים דברי תורה ומוסר ותולים עצמם בפסוקים, אף כי אין הדברים מפורשים בהם כלל, אלא ברמז קצת ובנגיעה מועטת, אף דבר זה מרומז בכתוב: ורוח אלהים מרחפת על פני המים, אין מים אלא תורה. ועל מרחפת אמרו חז"ל: נוגע ואינו נוגע.

העולם הזה

כמה הדור-נאה וזרוע אורה העולם הזה, כשאין שקועים בתוכו, וכמה מאוס ואפל הוא כששוקעים לתוכו. וזה שאומרת המשנה: ולא הסריח בשר הקודש מעולם. כלומר, בשר הקודש לא תסריח ולא תתקלקל מזה העולם.

גר

כי גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. דרך העולם, שהבא לארץ נכריה מחמת שהוא גר במקום שהוא אין לו שום התקרבות לאדם ואין לו עם מי לדבר; כיוון שהוא פוגש באחד שהוא גם כן גר שם, מיד שניהם מתקרבים זה לזה, כי צד הגרות השווה שביניהם מעורר בהם השתוקקות להמתיק שיח יחדיו. וזוהי כוונת הכתוב: כי גר אנכי בארץ, אני גר ואתה הבורא גם כן גר, שאין לך על מי להשרות את שכינתך, לכן אני מבקש ממך: אל תסתר ממני מצוותיך, שלא תהיה לך הסתרה ממני, ראוי לנו להתקרב זה אל זה.

משל לשה

נאמר בתהלים קי"ט: תעיתי כשה אובד, בקש עבדך, כי מצותך לא שכחתי. דרך משל, מי שאבד לו ששה, אם אינו עצל והולך לחפש תיכף אחרי השה קל לו למצוא אותו כל זמן שהשה לא שכח את קולו והוא לא שכח את קול השה, ואילו העצל דוחה מיום ליום את החיפוש אחרי השה, ולימים, כשהוא מתגבר והולך לחפשו, כיוון שכבר נשכח ממנו קול השה, ואף השה שכח את קולו, חייב הוא להתייגע הרבה עד שמוצאו. ולכן אומר דוד עליו השלום, תעיתי כשה אובד, בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי, כלומר, כל זמן שלא שכחתי את קולך הוא התורה והמצוות, כי אם תעזוב אותי לזמן-מה אהיה חלילה שכוח לגמרי.

בהעלותך

עיקר עבודת הצדיק שיהיה בבחינת אש, ואף כשהוא בוער באש ההתלהבות, שלא יצא האור מן הכלי, הוא הגוף; כי אם תהיה האש טמונה בקרבו ויעשו את כל המעשים הגשמיים כדרך כל הבריות ללא שינוי. וזה שאמרו חז"ל על: ויעש כן אהרן, מלמד שלא שינה. ומספרים על חסיד אחד, שמש בבית הכנסת, כשהיה יוצק שמן למנורה לכבוד השבת היה מחמת קדושת ההתלהבות שופך הרבה מחוץ לכלי. ואין זו מידה.

הפנים

בפני נכתב ובפני נחתם. בפניו של אדם נכתבים עוונותיו של אדם ובהם הם נחתמים.

על הרופאים

כשהיה חולה בקשו מקורביו לקרוא לרופא ולא הסכים לדבר. הוא אמר: האדם הוא עולם קטן, וכל מה שיש בו יש במידה גדולה יותר בעולם כולו. וכדי להבין את העולם הקטן צריך להכיר את העולם הגדול. אך רופא שאינו יודע מה חסר לעולם הגדול, הכיצד יוכל לרפא את העולם הקטן?

הסתלקותו

רבי ברוך שכב על ערש הדוי והתפלל תפילת שבת קודש, וכשהגיע ל"כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוכה", נתבקעו בבת אחת צלוחיות הרפואות שהביאו בני ביתו שלא בידעתו והעמידו על שולחנו ונשפכו. אותה השעה יצאה נשמתו. זה היה בי"ח כסלו תקע"א.

בשעת פטירתו מצאו אצלו את ספר "הזוהר" פתוח בדף זה, שנאמר בו: אית רוגזא ואית רוגזא, אית רוגזא דאיתי ברוך לעילא ולתתא ואיקרי ברוך.

ועל הכל

בברכת המזון אנו מודים לה' על ארץ חמדה טובה ורחבה, על התורה ועל החוקים ועל החיים. והחן והחסד ועל אכילת מזון, ולבסוף אנו אומרים, "ועל הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך". הקשה הרבי ר' ברוך מהו "ועל הכל" לאחר שהמברך פירט הכל? והשיב: ועל הכל היינו, יותר מכל ההודאות אנחנו צריכים להודות לך על מה שאתה הוא ה' אלהינו, שזכינו להכיר בגדולתך ולא הלכנו חס ושלום בדרך התועים.

על הסולם

ר' שלום מפוהריביטש, בנו של "המלאך", בנו של המגיד היה אומר: "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה"; עמודיו — הבעש"ט והמגיד; השלבים — תלמידיהם. והרבי ר' ברוך משוטט, מטפס על השלבים, עולה ויורד בסולם. נוסח אחר: הרבי ר' ברוך עולה לרקיעים כשהוא פוסח על ראשי צדיקים.

תעלומות לב

השם יתברך יודע תעלומות לב, היינו, אפילו את הדברים שבלב האדם, הנעלמים ממנו גופו.

לר' שמעון בן יוחאי

רבי שמעון בן יוחאי, אני מכיר אותך ואתה מכיר אותי. אני מודה לך בעד ספר ה"זוהר". אילולא הוא כמה ברוך בן אדל יש בין הצדיקים.

מה טעם צדיקים גדולים לוקחים הרבה ממון

משל למלך בשר ודם שיש שומרים ליד כל שער ושער של היכלו, לבל ינחתו לאיש להכנס לחדריו הפנימיים, וככל שהשער קרוב יותר לחדר המלך כן מעמידים שומר מכובד יותר, ועל סף-חדרו של המלך עומד שר השרים. שומר השער החיצון

שנותנים לו קצת מעות פעמים מתיר לזר להיכנס, אבל לשומרי השערים הפנימיים צריך לתת ממון יותר, וכל הגדול מהם במעלה שכרו גדול יותר, ואילו שר השרים אינו עשוי להתרצות אלא בממון גדול. נמצא, צדיק המקבל מעט מעות הוא ממונה על שער קטן.

אור וחושך בעולם

כמה טוב העולם וכמה מאיר הוא לכל מי שאינו להוט אחריו, וכמה חשכות יש בו לאדם המשקיע את עצמו לתוכו.

רשע בפני עצמו

נאמר: אל תהי רשע בפני עצמך. כל אחד נברא לתקן דבר-מה. נמצא, הוא צריך לעולם או שהעולם צריך לו. אבל הפורש מן הצבור, יושב בפני עצמו ואינו שוקד כלל לתקן דבר, אינו עושה מה שמוטל עליו והריהו בגדר רשע.

בין צמר-גפן לפשתן

נכדו רגיל היה לצעוק בשעת תפלתו. אמר לו רבי ברוך: — בוא וראה מה בין פתילת צמר-גפן לפתילת-פשתן: זו דולקת בחשאי ואורה יפה; זו מפציעה ברעש ואורה כהה. האמן לי שתנועה אחת של אמת אפילו באצבע קטנה שברגל דיה. ושוב אמר:

— כדרך שהכהן הגדול עבד את עבודתו בפנים כך חייב אדם לעבוד את הבורא בפנים לבו ולהדליק בה אש תמיד קודש לה. אך אש הנראית מבחוץ אפשר היא אש זרה.

כנגד החבור על סדר קדשים

כששמע רבי ברוך שרב אחד חיבר ספר על סדר קדשים אמר בפליאה: — איני מבין היאך אפשר לחבר ספר שלם על סדר קדשים. כשאני אומר „איזהו מקומן של זבחים" וזוכר בחורבן בית המקדש מעי מתהפכים בי ואיני יכול להמשיך את תפילתי.

עוברי-רצונו ועושי-רצונו

כששמע רבי ברוך שאנשי צ'רנוביל חולקים כבוד לרבי נחום בן-עירם אמר: אם לעוברי-רצונו כך, לעושי-רצונו על אחת כמה וכמה. ומיד הסביר את כוונתו. הקדוש ברוך הוא רוצה בכבודם של צדיקים, אך הם עוברים על רצונו ובורחים מן הכבוד. ובכן, לעושי-רצונו, שאינם בורחים מן הכבוד, כל שכן שראויים הם לו.

על דברים בטלים

מימי לא אמרתי דברים בטלים, רק כל פעם מה שאני לומד אני אומר. וכל אדם הוא כך. אם הוא יודע ללמוד בתורה הוא יודע לומר זאת גם בדרך שיחה, ואם אינו יודע ללמוד אין לו מה לומר. נאמר: ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד. אני מפרש כך: ויברך דוד את ה', אך לעיני כל הקהל נראה היה כאילו זו היא אמירה סתם.

על קבר הבעש"ט

וזו היתה פעם תפילתו על קבר סבו הבעש"ט:

— מעולם לא הטרחתך בשביל עצמי, אבל הפעם אני מטריחך בשביל עצמי על כרחי. הנה רבים קמים עלי. אבקש ממך סבי מורי הקדוש להתפלל בעבורי להשם יתברך, שיהיו הם ונשיהם ובניהם בריאים ושלמים ויצליחו בכל אשר יעשו ויהיה להם כל טוב ולא תיארע להם חס ושלום שום תקלה בשביל שהם חולקים עלי.

ברוך בן אדל

ר' ישראל מריזין אמר, כי בראשית ברא אלהים ראשי-תיבות: ברוך בן אדל.

עוד

כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד. היינו צריך לזכור תמיד שלא התחיל עדיין ויש לו עוד מהלך רב, עוד לעשות, עוד ללמוד, עוד לקיים. לעולם אין האדם יוצא ידי חובתו. וזהו: הלוך ילך ובכה, כל כמה שהאדם הוא בחינת הולך הוא בוכה ונדמה לו, שהוא עדיין מבחור.

המון חוגג

נאמר: בקול רנה ותודה המון חוגג. היינו, מחמת קול רנה ותפלה של הצדיק נמשך שפע רב להמון העם ויש להם שמחה ותג, אך הם אינם יודעים כלל, כי מן הצדיק נמשך להם השפע וסבורים שכוחם ועוצם-ידם עשו להם את החיל הזה.

נשים

נשים ראשי-תיבות: שומר נפשו ירחק מהן. וגם נשים בגימטריה ארבע מאות. וזהו סוד ארבע מאות איש עמו, שנאמר על עשו. וכנגדו בקדושה ארבע אמהות. ולכן כתוב: והיה בית עשו לקש, היינו — ארבע מאות. ובעת צרה לובש יעקב שק, כי זה מבטל זה.

תיסרך רעתך

המוכיחים שאינם הגונים נעשים מן העוונות, כי מכל עבירה נעשה מוכית אחד. וזה שנאמר: תיסרך רעתך.

מתנת בשר ודם

אנו מתפללים: ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם. ולכאורה קשה: מה טעמה של תפלה זו? הרי כל אחד נצרך לחברו וכל אחד הוא בחזקת מקבל, ומה גם שרבים משתוקקים באמת שיתנו להם, ועל מה איפא הם מתפללים? והתירוץ הוא, כי בידוע שלושה שותפים באדם, הקדוש ברוך הוא, אביו ואמו. וכשאדם עושה מצוה בחלק מהקדוש ברוך הוא בוודאי עושה אותה בלב שלם, ללא פניה רעה, אבל כשעושה אותה בחלק אביו ואמו הוא זקוק להתחזקות, שלא יפול לתוך פניות. וזה שאנו מבקשים, שאל תצריכנו לידי מתנה, הבאה על ידי חלק בשר ודם, כי אם על ידי חלק אלוה ממעל. וזו היא סמיכות הכתובים: קדושים תהיו ואיש אביו ואמו תיראו, כלומר, מצד חלק אלוה בוודאי תהיו קדושים, אבל מצד החלק של אב ואם יש לירוא.

עיר אלהים

אזכרה אלהים ואהמיה בראותי כל עיר על תלה בנויה ועיר אלהים מושפלת עד שאול תחתיה. עיר לשון התעוררות. אנשים מתלהבים ומתעוררים לכל דבר, אבל בעיני עבודת הבורא נרפים המה נרפים.

חכם ורשע

כתוב בהגדה של פסח: חכם מה הוא אומר, רשע מה הוא אומר, היינו כל אחד אומר על עצמו כמות שהוא. החכם אומר מה הוא, הרשע אומר מה הוא.

בין חכם לרשע

מפני מה הרשע, ששואל „מה העבודה הזאת לכם” נאמר עליו בהגדה, שהוא כופר בעיקר? הרי גם החכם שואל: „מה העדות, החוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אתכם”. אך בידוע שחז"ל אמרו על החג חציו לכם וחציו לה'; לכם, היינו, אכילה ושתיה — ולה', היינו, תורה ותפלה. כי אנו מחוייבים לעבוד את ה' בכל הדרכים, הן בגשמיות והן ברוחניות. מאחר שהבורא יתברך אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף, כמה שנאמר „שויתי ה' לנגדי תמיד”, „ובכל דרכיך דעהו”. לכן הצדיק אוכל לשובע נפשו והוא מלקט את הניצוצות שבכל דבר. אך הרשע השואל „מה העבודה הזאת לכם”, כלומר, מה ענין עבודת הבורא לחלק ה„לכם”, היינו, לאכילה ושתיה, הריהו מגלה את דעתו שיש לו כביכול השגה גמורה ברצונו של הקדוש ברוך הוא הרי כפר בעיקר השלישי שאנו מאמינים, שאין לנו שום השגה בו.

חד גדיא

חד גדיא, היינו, מגיד אחד, או חד גדיא מלשון מגיד חריף ומחודד, דזבין אבא בתרי זוזי, הדורש ברבים ומוכר את אבינו שבשמים בתרי זוזי, שמשלמים לו בעד הדרשה. וסימנך: חד גדיא, חד גדיא, היינו, כל המגידים הם כולם בגדר מגיד אחד והם אומרים תמיד אותו חידוד.

רחל

ראשי חדשים לעמך נתת, ראשי-תיבות רחל; שהיא השראת השכינה והתחדשות המוחין לישראל.

יחיל מדבר

תהלים כ"ט, ח': קול ה' יחיל מדבר, יחיל ה' מדבר קדש. מדבר לשון דבור. הצדיק המפחד לדבר יש לו קול ה'. יחיל ה' המפחד מפני ה' מדבר קדש, יש לו דבור קדוש.

אמר אביי, אמר רבא

הרבי ר' ברוך היה תמה ושואל:

— הכיצד יכול יהודי ללמוד כמה דפי גמרא בבת אחת? הרי כשהוא פותח את פיו ואומר „אמר אביי” הוא מקשר את נפשו עם נשמת אביי ביחוד גמור, וכלום מסוגל הוא להגיד תיכף ומיד „אמר רבא” ולהתקשר בלב ונפש עם רבא?

מאכל ומלאך

נאמר במסכתא „עבודה זרה“ דף י”א ע”א: אנטונינוס ורבי לא פסקה מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת. הקשו התוספות: מה רבותא היא זו? ותירצו: שהיו מרבים בסעודת שולחנם, שהיו צריכים לחתך ולהפוך את המאכל. זה היה מחתך את המאכל וזה היה מהפך את המאכל. וקשה: מה תירוצו הוא זה? מה לנו שזה מחתך וזה מהפך?

אבל הענין כך הוא. בידוע שאכילת הצדיקים אינה אכילה פשוטה כשאר בני אדם, שאין הם מתכוונים כלל לטובת גופם, כי אם לשם שמים, ואף באכילתם כמו בתפילתם ובתורתם הם מכוונים כוונות גדולות וקדושות. ואף בכך אינו דומה צדיק לצדיק. יש צדיקים שמכוונותיהם נולדים מלאכים כי מכל מצוה נברא מלאך. ויש צדיקים גדולים מהם שמכוונותיהם נבראות נשמות, שמן הנשמות האלו נולדים מלאכים, וזו היא מדריגה יותר גדולה. ואלו הנשמות בספרי המקובלים בשם אם כל, היינו, אם כל המלאכים. וזו היא כוונת הגמרא: זה מחתך את המאכל, היינו רבי היה גדול כל כך בקדושתו שהיה מחתך את התיבה מאכל לשתי תיבות, אם כל. כי ממאכליו נבראו הנשמות שמהן מתהווים המלאכים. וזה מהפך את המאכל, אנטונינוס לא היה קדוש כרבי, ולכן היה רק מהפך את המאכל למלאך.

כשה אובד

נאמר בתהלים קי”ט, קע”ו: תעיתי כשה אובד, בקש עבדך, כי מצותיך לא שכחתי. היינו, אבד שה לאדם, אם בעל השה אינו עצל הוא הולך תיכף לחפש את השה, כל זמן שהשה לא שכח את קול בעליו ובעליו לא שכח את קול השה. ואילו העצל שוהה כמה ימים עד שהם שוכחים זה קולו של זה, ושוב אי אפשר למצוא את האבידה בנקיפי השדה או בין ההרים. ודוד אומר לרבונו של עולם, אני שה שלך תעיתי ממך, לכן בקש עבדך, חפש אחרי, כל זמן שאת מצותיך לא שכחתי, כי אם תעזבני לזמן ממושך אשכח חס ושלום הכל.

ר צ ו ן

נאמר בתהלים פ”ה, ב’: רצית ה’ ארצך. היינו, כמו שאתה רוצה את ה’ כן הוא רוצה אותך.

לא המדרש עיקר

נאמר בתהלים ע”ה, ז’: לא ממדבר הרים. מדבר לשון דבור. היינו: לא מדבור באים לידי התרוממות, רק צריך לעשות ולקיים.

ר ע ב

בתהלים נ’, י”ב: אם ארעב לא אומר לך. זה כלל יהא נקוט בידי האדם, שאם הוא בשעת התפלה רעב סימן הוא כי לא אומר לך, כלומר, לא אמרתי לך כלום, לא התפללתי לפניך כראוי וכנכון אם אני זוכר את רעבוני.

דמעתי לחם

תהלים מ”ב, ד’: היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה, באמור אלי כל היום איה יאלקיך. אנשים רבים מקשרים את עצמם לבורא רק בשעה שהם מתפללים ללחם.

וזהו: דמעתו לחם. אבל השם יתברך שואל: כל היום איה אלקיך. מפני מה אינך מבקש את אלקיך כל היום?

דברתי בלשוני

תהלים ל"ט, ד': חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש, דברתי בלשוני. עתה בחורבן הבית אנו משלמים פרים שפתינו. לכן חם לבי בקרבי, שרק בהגיגי תבער אש ואני מדבר רק בלשוני. אני מבקש שיבנה בית המקדש במהרה בימינו.

עד שיבוא אליהו

נאמר במסכת בבא מציעא ל"ד, עמוד א': שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים וכו' יהא מונח עד שיבוא אליהו. והקשה ר' ברוך: מה בצע שאליהו יאמר למי המאתים? הרי כתוב על פי שנים עדים יקום דבר, ולא הבדילה התורה בין משה רבינו ואליהו ע"ה ובין הדייט. ותירץ רבי ברוך, שכשיבוא אליהו לא יהיה צורך בעדים, כי יבטל השקר מן העולם ותהיה רק אמת, וכל אחד מהם יודה כמה הפקיד.

פ ט י ר ת ו

ר' יוסף מיאמפול, בנו של הצדיק ר' יחיאל מיכל מזלוטשוב, היה מחותנו של ר' ברוך, ואהבת־נפשות שרויה בין שני המחותנים. כל שנה היה ר' יוסף נוסע פעמיים להתארח אצל ר' ברוך: לשבת פרשת בחוקותי ולשבת פרשת תבוא, שקוראים בהן את התוכחה. ור' ברוך היה מפליג בשבחו של ר' יוסף בפני כל הצדיקים הבאים לביתו וקורא לו מחותני הכשר. ולאחר השבת, כשר' יוסף חוזר ממזיבו, נוסע עמו ר' ברוך בעגלה כברת־דרך ארוכה ללוותו וקושר לו דברי אהבה וחיבה יתירה, כי קשה עליו פרידתו, ואף חתנו, ר' יצחק, בנו של ר' יוסף, הסמוך על שולחנו של ר' ברוך, מתלווה אליהם לנסיעה בעגלה עד הפרידה.

בשנת תקע"א התארח ר' יוסף כדרכו בכל שנה אצל ר' ברוך בשבת פרשת תבוא, ואחר השבת ביציאתו ממזיבו ציוה ר' ברוך על חתנו ר' יצחק לבלי לישב עמו בעגלה ללוות את אביו, ואף נתן פקודה לקחת עגלון שאינו יהודי לנהוג בסוסים. נסעו שני המחותנים לבדם. ור' יצחק, מאחר שהענין היה תמוה מאד בעיניו, נשתהה שעה קצרה, הלך ושכר לו עגלה מיוחדת ונסע בה מאחוריהם בהיחבא. ראה מרחוק שאביו וחתנו עומדים ליד אילן אחד ביער בעיון־שיחה, הלך בלאט ועמד מאחורי האילן ושמע קצת דבורים ורוב רמזים שביניהם. מן המפורש ומן הסתום נתחזר לו עיקרו של ענין שכך היה. רבי ברוך סח לר' יוסף, כי בעולם העליון נתעורר קטרוג גדול על כלל ישראל ועתידות חלילה גזירות רעות להתרחש, ואין עצה כנגד רוע הגזירות אלא ששני צדיקים יסתלקו בשנה אחת מן העולם לכפר על עוונות הדור. רבי ברוך מוכן ומזומן היה להפקיר את עצמו, ואילו ר' יוסף היה תוהה ומהסס אם מיתתם של שניהם תהיה כפרה. לבסוף הסכימה גם דעתו של ר' יוסף לעצה זו. כיוון ששמע ר' יצחק מאחורי האילן כך געה בבכי מר:

— וי לי על אבי הצדיק ועל חותני הקדוש.

הפנה ר' ברוך את ראשו וראה את חתנו ר' יצחק עומד מאחורי האילן. גער

בו ואמר:

— אתה כאן... ומקשיב לסוד־שיחנו. שמע, יצחק, אם חס ושלום תגלה סוד

כמוס זה לשום נברא לפני הסתלקותנו אעשה אותך לגל של עצמות.

הבטיח לו ר' יצחק בהן צדקו, שלא יגלה לשום בן־אדם מה ששמע כאן מאחורי האילן.

בסוף חשוון, שנת תקע"ב, חלה רבי ברוך ובח"י כסלו נסתלק מן העולם. וקודם הסתלקותו ביקש להושיבו בין הכרים והוא כך אמר:

— אני שמי ברוך, ברוך שאמר והיה העולם. אין „והיה“ אלא לשון שמחה. כשברוך משמיע דיבור באה שמחה גדולה לעולם. ברוך גוזר ומקיים, ברוך מבטל גזירות רעות על ישראל ומקיים ישועות ונחמות לישראל. ברוך אומר והקדוש ברוך הוא עושה. מימיו לא אמר ברוך דבר־שקר, ורק שקר אחד הוציא מפיו כשאמר אשמנו בגדנו.

לאחר כך ציוה לשלוח למחותנו הכשר שלושה חפצים שלו, כדי שיאמר אחריו קדיש, ואלו הם: תפלין של רבינו תם שלו, מקלו וקופסת־כסף לבשמים, ומיד יצאה נשמתו.

ור' יוסף כשהגיעה השמועה אליו שמחותנו רבי ברוך שוכב על ערש דוי, נסע להתראות עמו לפני הסתלקותו. אך בדרך, בעיר טשרנו־אוסטראה, נודע לו שר' ברוך כבר נפטר, חזר לביתו, אמר עליו קדיש אחד ולא יותר. תיכף חלה ונפטר בכ"ד שבט אותה שנה.